پڕاکتیزەکرنا ئەرکێن تیۆرییا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی ل سەر چیرۆکا (پاشایێ خونخور)یا فۆلکلۆری

م. هـ. مردان رفعت ابوزید
پشکا زمانێ کوردی- کولیژا پەروەردا بنیات- زانکۆیا دهۆک- هەرێما کوردستانێ/ عێراق.

پوختە:

چیرۆک ئێک ژ ژانرێن ئەدەبی یێن ڤەگێڕانکی دهێتە ناسکرن، و راستەوخۆ ب ژیانا جڤاک و مللەتیڤە گرێداییە و پێشکەڤتنا قوناغێن ژیانا خەلکی ل دویڤ سەردەمی و ب تەکنیک و شێوازێن نوی گوهۆڕین ب سەر چیرۆکێدا هاتییە. هەردیسان چیرۆکا فۆلکلۆری بەشەکێ گرنگ ژ فۆلکلۆرێ کوردی یێ دەولەمەند پێکدهینیت، و ئەڤ چیرۆکە بوویە بنگەهـ و بنیاتەکێ باش ژ بۆ چیرۆکا هونەرێ کوردی و شییایە مفا ژ چیرۆکا فۆلکلۆری وەربگریت.

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ناڤونیشانێ (پڕاکتیزەکرنا ئەرکێن تیۆرییا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی ل سەر چیرۆکا "پاشایێ خونخور"یا فۆلکلۆری) هاتییە دارێژتن، ژ سەرجەمێ سیهـ و ئێک ئەرکان سێزدە ئەرک د نافخۆدا هەلگرتینە، کەواتە چیرۆکا فۆلکلۆرێ کوردی ل بن تیرۆژکێن ئەڤێ تیۆرێ د گونجیت و دهێتە شرۆڤەکرن.

پەیڤێن سەرەکی: *چیرۆک، چیرۆکا فۆلکلۆری، ئەرکێن تیۆرا ڤلادیمێر پرۆپ*

پێشەکی:

چیرۆک د فۆرم و قالبێ خۆدا ب ژانرەکێ سەربەخۆ هاتییە نیاسین. مرۆڤان هەر ژ کەڤندا گرنگیی ب چیرۆکێ دایە، چونکی ئالاڤەک بوویە بۆ دەربازبوونا دەمی و مفا وەرگرتن وەکو پەند، هەردیسان شیایە ڕەنگڤەدانا ژیانا کەتواری ئەوان بکەت. چیرۆکا فۆلکلۆری هندەک جاران شیبایە ب بیتە بنیاتەک گرنگ بۆ چیرۆکا هونەری، کو ئاڤاهیێ خۆ ل سەر دروست بکەت. د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا، خواندەنەکا فۆرمالیستی ژلایێ بنەما و ئەرکێن تیۆرا "ڤلادیمیر پرۆپ"ی ڤە ل سەر چیرۆکا فۆلکلۆرێ کوردی ل ژێر ناڤونیشانێ(پڕاکتیزەکرنا ئەرکێن تیۆرییا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی ل سەر چیرۆکا "پاشایێ خونخور"یا فۆلکلۆری) هاتییەکرن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کەرەستەیێ ڤەکۆلینێ:

کەرەستەیێ بۆ ڤەکۆلینێ هاتییە هەلبژارتن، پێکدهێت ژ چیرۆکا فۆلکلۆری کوردی، یا ب ناڤێ "پاشایێ خوینخوار" وبوویە کەرەستەیەک شرۆڤەکرن و پراکتیزەکرنا ئەرکان ل سەر بهێتە ئەنجامدان.

میتودا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ل دویڤ رێباز و ئەرکێن تیۆرا (پرۆپ)ی هاتییە پراکتیزەکرن.

گریمانێن ڤەکۆلینێ:

ئایە ئەڤ ئەرکە شیانە هەبوونا خۆ دناڤ چیرۆکێن فۆلکلۆری کوردی بکەن؟ ئەری تا چ ڕادە فۆرم و ئاڤاهیێ چیرۆکێ رێکخستییە؟ کیژ ژ ئەڤان ئەرکان ب ڕێژەیەکا بەرچاڤ خۆ دناڤ چیرۆکا "پاشایێ خونخور"دا هەمبێز کرییە؟

گرنگیا ڤەکۆلینێ:

نڤیسەر و ڤەکۆلەرێن کورد، ب ڕێژەیەکا کێم گرنگی دایە ئەڤێ رێبازێ و کار ل سەر شرۆڤەکرنا ئەوێ کرییە، لەورا مە ب فەردیت، چیرۆکەکا فۆلکلۆری کوردی ل دویڤ بنەما و ئەرکێن تیۆرا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی پراکتیزە بکەین.

پەیکەرێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژ پوختە و پێشەکی، ئەنجام هەنە، هەروەسان هاتییە دابەشکرن ل سەر دووتەوەران: تەوەرێ ئێکێ، تێگەهێ چیرۆکێ و جوداهی دناڤبەرا چیرۆکا فۆلکلۆری و چیرۆکا هونەری و ل گەل ژیان و دانەنیاسینا ئەرکێن "ڤلادیمێر پرۆپ"ی پێکدهێت. تەوەرێ دووێ، ژ پراکتیزەکرنا ئەرکێن تیۆرا پرۆپی ل سەر چیرۆکا فۆلکلۆری کوردی یا ب ناڤێ "پاشایێ خونخور" هاتییە تەرخانکرن. ب ئەڤی شێوەیێ ل خوارێ:

١- تەوەرێ ئێکێ: (تیۆری):

١-١تێگەهێ چیرۆکێ:

د زمانێن جیهانیدا چیرۆک ب شێواز و دەربڕینێن جودا دهێتە دڕکاندن. چیرۆک ئەوا (د زمانێ ئنگلیزی ب زاراڤێ (Story) و د زمانێ عەرەبی ب زاراڤێ (القصة) دهێتەبکارهینان). (مسعود جمیل، ٢٠١٦: ٨٦). بەرامبەر ئەڤان زاراڤان د زمانێ کوردی دا، پەیڤێن چیرۆک، کورتە چیرۆک، چیرۆکا کورت ...هتد دهێنەنیاسین، ئەڤ پەیڤە هەمی بۆ ئێک مەبەست (ڤەگێڕان)ە دهێنەبکارهینان، ب گوتنەکا دیتر، دەرکەڤتنا ئەڤی ژانرێ دفۆرم و قالبێن جۆرا و جۆردا بوویە ئەگەرێ بەرفرەهی و ئالوزیێ د تێگەهـ و چەمکێن ئەوێدا. ژلایەکێ دیڤە، ئەڤ ژانرە ((رۆمان و کورتە چیرۆک و چیرۆکا گەلەک کورت -

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کن چیرۆک - هەمی ل بن ناڤێ ئێک تێگەهـ، کو "چیرۆک" بوویە هاتینە بەلاڤکرن، لەورا ئەڤێ یەکێ جورە تێکهەلبوون و ئالۆزیەک ل جەم ڤەکولەران د جوداکرن و دەستنیشانکرنا ئەڤان ژانراندا پەیداکرییە)). (رێژین جەمیل، ٢٠١٤: ٣). ئەگەر ئەم سەحکەینە ژانرێ چیرۆکێ، د ئەوی دەمیدا ئەم دشێین ب فۆرمێن جودا بینین، بۆ نموونە پەیڤێن (چیرۆکا دریژ، چیرۆکا کورت، کورتیلە چیرۆک، چیرۆکا گەلەک کورت ... هتد). هەلبەت بابەتێ مە چیرۆکا کورتە، لەورا ب تنێ دێ ل سەر ئەوێ چەندێ ڕاوەستین، لێ دبنەکوکا خۆدا ئەڤ پەیڤە (چیرۆک، کورتە چیرۆک، کن چیرۆک، کورتیلە چیرۆک، رۆمان، کورتە رۆمان... هتد) هەمی ب بەشێن ڤەگێڕانکی دهێنە نیاسین.

چیرۆک ب ئەدەبەکێ پەخشانکی و ب ژانرەکێ سەربەخۆ هاتییە نیاسین، ئانکو جهەکێ هەرە گرنگ و بەرفرەهـ ژ پەخشانێ ڤەدگریت. ل گەل گۆهڕینا ژیانێ بەردەوام خۆ نویکرییە و هونەرەکە ژ هونەرێن ئەدەبی، کو پتر جۆرێن دیێن ئەدەبی خۆ نێزیکی مرۆڤان کرییە و بوویە تابلۆیەکا وێنەیان ژ مێژوویا هەر مللەتەکی چ ب ڤەگێڕانکی یان ژی نڤێسین بیت. دەربارەی چیرۆکا هونەریی (فورستەر) دبێژیت: ((چیرۆک سەرهاتییەکە ڕویدانێن وێ ب شێوەیەکێ زنجیرەیی وەکی برڕا پشتا مروڤا دلێکداینە و ل دویف ئێک برێڤە دچن)) (ژڤان نەعمان، ٢٠١٤: ٤٧) د چیرۆکا هونەریدا، گرنگە ڕویدان ب فۆرمێن تازە و گونجایی ل گەل سەردەمی بهێنە ڕێزکرن. هەردیسان (هیگل) د ئەڤێ باوەرێدایە (مرۆڤ چ نینە، ب تنێ پێکهاتەکە ژ کارێن خۆ، کو پێدڤی ب ڕێکێن بهێز و کارتێکەر هەیە. ئێک ژئەوان ڕێکان، کو زمانەکێ هەڤپشک و ڕەوان هەیە و ب ئاسانی دشێت ب رۆلێ پەیوەندیکرنێ دناڤبەرا هزراندا ڕابیت، ئەوا ئەڤی کاریی دکەت چیرۆکە.) (اردشیر نیک پور، ١٣٧٩:١٨) چیرۆک ئەو ڕێکا باوەرپێکری و بەردەستە، دکێمترین دەمدا کارایا خۆ نیشاندەت، لەورا گرنکترین فاکتەرە د ڤەگۆهاستنا کەلتووری و سەربۆرێن مرۆڤایەتیێدا، کەواتە چیرۆک نەژ ڤالاتییەکێ پەیدابوویە، بەلکو مفا ژ فۆلکلۆری وەرگرتییە ((هەموو میللەتانی دنیا ئەدەبی نووسراوی خۆیان لەسەر ئەدەبی زارەکییەوە بنیادناوە، چیرۆکیش وەکو ژانرێکی ئەدەبی لە منداڵدانی هەقایەتی میللییەوە لە دایک بووەو سودی لێبینیووە)) (صابر رشید،٢٠١١: ٤٨). نڤیسەرێ ئەمریکی (ئادگار ئالان پۆ) کو ژ پێشەنگێن پێشڤەچوونا چیرۆکێ دهێتە نیاسین، ب ئەڤی شێوەیی چیرۆکێ دبینت ((شەنگستێن چیرۆکێ ئێکبوونا رویدان و دەم و کەسایەتی یە و ئەو هزر و شێوازێن ل دویڤ خۆ دهێلیت)) (خالد صالح، ٢٠١٠: ١١). کەواتە چیرۆک ب ژانرەکێ گرنگێ هونەری دهێتە هژمارتن، کو مرۆڤ شیبایی کەتواری و ژینگەها جڤاکی بکەت کەرەستەیەک بنیاتێ چیرۆکێ ل سەر دروستبکەت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

چیرۆکا هونەری پشتی دەرکەڤتنا چاپەمەنی و تەکنولوژییایێ پێشکەڤتییە و پەیدابوونا کورتە چیرۆکا هونەری ((یاگرێدایی ب شارستانییەت و بەلاڤبوونا خوێندەواریێ و بلندبوونا ئاستێ رەوشەنبیریا جڤاکی و ئازادی و مافێ مرۆڤی...)) (عەبدولکەریم مستەفا، ٢٠١٦: ٣٧) بوویە. چیرۆکنڤیسان فانتازییایێ و ئیستاتیکا و کەتواریێ ژیانا رۆژانە ب شێوەیەکێ هونەری کرنە هێڤێنێ ناڤەرۆکا بەرهەمێن خۆ ((خەیال و فانتازیا تا رادەیەکێ زۆر یا زاڵ بووی ل سەر چیرۆکنڤیساندا)) (رێژین جەمیل، ٢٠١٤: ١٢٧)، لەورا هندەک جاران چیرۆکنڤیسێ هونەری، ڤەگێرانا سەرهاتیەکێ دناڤبەرا راستی و ئاشۆپێدا یان ژێ خۆلقاندنا رویدانەکا کەتواری یان یا دویری ژ لوجیکێ مرۆڤان دکەتە کەرەستەیێ چیرۆکێ.

١-٢ چیرۆکا فۆلکلۆری:

پترییا نڤیسەر و رەخنەگران، دانپێدانێ دکەن، کو بەرهەمێن ئەوان ژ ڤەرێژا فۆلکلۆری مللەتی بووینە، ئانکو دەولەمەندی و قورسییا ناڤەرۆکا بەرهەمێ فۆلکلۆری رێخۆشکەرەک بوویە بۆ بنیاتێ ئاڤاهیێ بەرهەمێن ئەوان ((نڤیسەر بەرجەستەکرنا فۆلکلۆری ب تایبەتمەندی و سەنگا بەرهەمی دبینیت)) (مردان رفعت، ٢٠٢١: ١٤٧). چیرۆک ئێک ژ جۆرێن هەرە گرنگە ژ فۆلکلۆریێ هەمی مللەتان و ب تایبەت مللەتێ کورد، و بوویە جهێ گرنگیدانا نڤیسەران، چونکی ((مێژوویەکی دێرینی هەیە و لەهەمان کاتدا کۆی نەتەوە دەبنە خاوەنی و بەم پێسەش بەڵگەنامە و تۆمارێکی گرنگە لە بارەی ژیان و بیرکردنەوە و سەلیقە و بە گشتی شوناسی نەتەوەیی.)) (سیروان جبار و چاوەرێ نعمت، ٢٠٢٠: ٢٣). بابەتێ چیرۆکا فۆلکلۆری (یاگرێدایە ب بویەرەکا کەڤنقە، کو هاتییە ڤەگوهاستن ب رێکا سەرزارکی و ژنەوەیەکی بۆ ئێکێ دیتر دمینیت) (نبيلة إبراهيم، ١٩٧٤: ٩١). ئەڤجا ئەڤ بویەرە، رەنگە مێژوویی یان ژێ قارەمانییا رۆلێ تاکەکەسی ... هتد بیت.

چیرۆکا فۆلکلۆری د ناڤ کورداندا ب ((چیرۆک، سەرگوزەشتە یان حیکایەت یا "نەقڵ"ی پێ دەڵێن و لەناو کوردی لورِدا "مەتەڵۆک" یشی پێ دەوترێ. بەشێکی گەورەیە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی)) (عیزەدین مستەفا، ٢٠١٠: ٢٤). کوردان مفایەک گرنگ ژ فۆلکلۆریێ خۆ وەرگرتییە، و چیرۆکا کوردی دەولەمەندییەکا بەرچاڤ هەیە، چونکی (دناڤ فۆلکلۆریێ کوردی یێ سەرزارکیدا، پشکا هەرە مەزن چیرۆکە، خودانێن ئەوان نەدیارن، بەلکو مللەتی ب خۆ ئەڤ بەرهەمە ئاڤراندییە) (رۆهات، ٢٠٠٦: ٥) بەهرا پترا بابەتێن ئەوان چیرۆکان ژیانا مللەتێ کورد بوویە. ب گوتنەکا دیتر، ((چیرۆکێن کوردی ژ ژێدەرێن ئەوێ ژیانا کەتواری یان رویدانێن راستەقینە دەستپێکرینە و ب خەیالێ و ئەفسانەیێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دوماهیک هاتینه)) (بەدرخان عبدالله، ٢٠١٦: ٢٢) ڕەنگڤەدانا ژین و ژیارا میللەتێ کورد و سەربۆرێن ئەوان بووینە چیرۆکێن شەڤبێرییێن دیوانییێن کوردەواری، کو ب ڕێکا چیرۆکبێژان دهاتنە گوتن و ڤەگێڕان. ((چیرۆکی کوردی تەواو بە ژیانی گەلەوە لکاوە، لە ژیاندا هەوڵدان، لەهەوڵدانا کۆل نەدان، لە کاردا بەردەوامی و ساردی نەزانین لە ئەڤین و دڵداریدا وەفاداری... ئەمانە سروشتی مێژوی نەتەوەی ئێمەن و بە سادەیی یەکەی خۆیان ڕێگەیان بەرەو ئەو بەرهەمە ڕەنگینەی گەل گرتوتە بەر کە چیرۆکی پێ ئەڵێن)) (کامەران موکری، ١٩٨٤: ٥٦) و ب ئەڤی ڕەنگی پارێزگاری و هەولا مانەڤەیا خۆ کرییە، تاکو بەرهەمێن فۆلکلۆری هەر زیندی و پاراستی دناڤ گەلێ کوردا بمینت.

کورد ژلایێ ئەدەبێ فۆلکلۆرێ سەرزارکی گەلەک دەولەمەندن، ب تایبەت د چیرۆک و ئەفسانێدا، ژبەرکو چاپخانە درەنگ گەهشتییە دناڤ میللەتێ کوردا و قەدەغەیا نڤیسنێ ب زمانێ کوردی ل هندەک پارچێن کوردستانێ ونەبوونا هاریکاری و هاندانێ بۆ ئەڤی زمانی ل هندەک پارچێن دی یێن کوردستانێ، بووینە ڕێگر ژ بۆ کومڤەنەکرن و چاپ نەکرنا فۆلکلۆرێ کوردی ب گشتی و چیرۆکێ ب تایبەتی. ((کورد لە چیرۆک و ئەفسانەی کوندا دەوڵەمەندە، بەڵام کۆنەکراوەتەوە و نەنووسراوە، هەر شتێک هەبووە هەر دەماودەم گێڕاوەتەوە)) (عەلاءالدین سەجادی، ١٣٩٥: ١٢٣) هەر چەندە هندەک جاران چیرۆک و ئەفسانە نێزیکی ئێک دبن، لێ د ڕاستیدا جوداهی دناڤبەرا ئەواندا هەیە، چونکی چیرۆک کورتترە ژ ئەفسانێ و هەردیسان د ئەفسانێدا خوداوەند هەنە، لێ د چیرۆکێدا نینن. ڕاستە ژلایێ فۆرم ودارشتنێڤە وەکی ئێکن، لێ د کەرەستە و ناڤەرۆکا خۆدا چیرۆک جودایە ژ ئەفسانێ. (کامەران موکری، ١٩٨٤: ٥٣). چیرۆکا فۆلکلۆرێ کوردی ((پتر هەر ژانرەکێ دیێ ئەدەبی جهێ خو دناڤ تورێ سەرزارییێ کوردیدا کرییە)) (هێرش طاهر، ٢٠٢١: ١٢٠). ل داویێ دشێین بێژین، میللەتێ کورد ژی وەکو هەمی میللەتێن دی یێن جیهانێ خۆدان چیرۆکێن پڕی مفا و ئامۆژگاری و سەربۆرێن مێرخاس و قەهرەمانانە، کو ڕەنگڤەدانا دورهێلا ژیانا جڤاک و تاکێ کورد دکەن.

١-٣ جوداهی دناڤبەرا چیرۆکا فۆلکلۆری و چیرۆکا هونەریدا:

هەر دەما پەیڤا چیرۆک دکەڤیتە بەر هەستێ مرۆڤی یێ گۆهلێبوونێ، پرسیارەک هەبوونا خۆ د خۆلقینت، دەما ئەم دبێژین کیژ چیرۆک؟ ئەرێ مەبەستا پرسیارێ چیرۆکا فۆلکلۆرییە یان ژی چیرۆکا هونەرییە، ئەو چیرۆکا ل بن تێگەهێن خۆ یێن نوی و سەردەمی دهێتە نیاسین، کو مەبەستا ڤەکۆلەری ب تێگەهێن (کورتە چیرۆک و چیرۆکا درێژ، چیرۆک... هتد)یە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هەلبەت جوداهی دناڤبەرا چیرۆکا فۆلکلۆری و هونەریدا دهێتەدیتن، ل دویف ئەوان پیڤەرێن دناڤ چیرۆکاندا هەی. چیرۆکا هونەریی ژلایێ مێژوو و روخسار و ناڤەرۆکێڤە جیاوازییەکا بەرچاڤ ل گەل چیرۆکا فۆلکلۆریدا هەیە. هژمارەکا تایبەتمەندی و سالوخەتان دناڤ چیرۆکا هونەریدا دکەڤنە بەرچاڤ، لێ د چیرۆکا فۆلکلۆریدا نینن، بەلکو ئەو بنەما و رەگەزێن هەڤچەرخ قوناغ بۆ قوناغێ و ل دویف هزرو گەشەکرنا مێشکێ تاکێ جڤاکی گوهۆرین ب سەردا دهێن، تاکو بەرهەمەکێ نوی و هەڤپشک ل گەل چیرۆکا هونەری ژ دایک دبن.

جیاوازییا هەرە دیار و بەرچاڤ دئەڤان دوو جۆرە چیرۆکاندا، دانەر و خودانێن ئەوانن. بابو باپیران چیرۆکا فۆلکلۆری بۆ نەڤیێن پشتی خۆ هێلاینە ب رێکا زارەکی ژ بەرەبابەکی بۆ بەرەبابەکێ دی هاتییە ڤەگوهاستن، لەورا چیرۆک ((بەرهەمی تاقە کەسێک دانانرێ و ئەدرێتە پاڵ هەموو میللەت و بە بەرهەمی خۆڵقێنەرانەی گەل ئەناسرێ)) (کامران موکری، ١٩٨٤: ٣٣). کەواتە مللەت هەمی ب خودانێ بەرهەمی دهێتە هژمارتن. لێ چیرۆکا هونەری خودانێ ئەوێ دیارە و دەمێ بەرهەمێ خۆ دنڤیسیت یان ژی بەلاڤدکەت ناڤێ خۆ ل سەر دنڤیسیت. هندەک جاران بەرهەمێ ئەوی رەنگڤەدانا سەربۆرێن ژیانا ئەوی یا تاکەکەسییە.

ئاڤاهیێ ناڤەرۆکا چیرۆکێ ژ هەر سێ بەشێن دەستپێک و ناڤەراست و دوماهیکێ پێکدهێت، چ چیرۆکا فۆلکلۆری یان ژی یا هونەری بیت، ل سەر هژمارەکا رویدانان دروست دبیت. رویدانێن چیرۆکا فۆلکلۆری ((باسی رووداوێکی مێژوو دەگێرێتەوە کە لای میللەت و لە یادیا پەیکەرێکی جێ هیشتووە. ئەم چیرۆکە خەیاڵی ئەفسانەی لەگەڵدا تێکەڵ دەکرێ... هەندێ جار ئەم سەرگوزەشتانە بە هۆنراوە رووداوی راستەقینەی ژیانی گەل دەخەنە روو... یان ئەوە یا دەربڕینی خەیاڵ و بیرکردنەوەی گەلن، یا سامبول "نیشانە" رەمزن.)) (عیزەدین مستەفا، ٢٠١٠: ٢٥). هەروەسا ناڤەرۆکا ئەڤان چیرۆکان باس ل دورهێلا ژیانا کەتوارێ مرۆڤان دکەت و ناڤێن گیانەوەران وەکو جەڤەنگەک دهێنە بکارهینان. ئەڤ رویدانە بویەرەکا کەڤنە ژ ڤەرێژا گەلی، کو ((ئافراندنەکا ئازادە ژ خەیالا مللەتەکییە و گرێدایی ب رویدانێن گرنگ و کەسایەتی و جهێن مێژوویڤەیە)) (نبيلة إبراهيم، ١٩٧٤: ٩١)، دروستکرنا دیمەنەکییە ژ خەیال و راستییا ژیانا مللەتی. د چیرۆکا هونەریدا ((چیرۆکنڤیس د هەمی رویدانێن چیرۆکێدا هۆکار و ئەگەران دەستنیشاندکەت و ئەگەرێن رویدانێ بۆ خواندەڤانی رۆهن و ئاشکەرا دکەت)) (رێژین ئەحمەد، ٢٠١٥: ٥٢) کەواتە د چیرۆکا هونەریدا خواندەڤان تامەزرویێ چاڤەرێکرنێ نابیت ژ رویدانان، بەلکو هەمی دهێنە پێشچاڤکرن ژلایێ چیرۆکنڤیسیڤە. هندەک جاران ژی د چیرۆکا هونەریدا خواندەڤان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

وێنەیێ کەتواری نابینت، چونکی ((ئەو رووداوانە وێنەیان لە واقعیدا نابینرێت و زیاتر سروشتی وێنەیەکی دروستکراو وەردەگرن)) (پەرێز سابیر، ٢٠٠١: ٨٥) چیرۆکنڤیس وەکی خۆ سەرەدەریێ ل گەل ڕویدانێ دکەت و دئێخیتە خزمەتا بەرهەمێ خۆدا.

قارەمانێن چیرۆکا فۆلکلۆری کەسایەتیێن خودان هێز و دەستهەلاتن ، ئانکو یێ تەمامە ژ هەمی لایەنەکیڤە. د هندەک چیرۆکێن فۆلکلۆریدا کەسایەتیێن ئەوان ب هندەک ئەرک و کریاران ڕادبن، کو د راستییا هەبوونا ژیانا کەتواریدا دویرن و ژدەرڤەی شیانێن مرۆڤاندانە. ئەگەر بەرێخودانەکێ ل چیرۆکا فۆلکلۆرێ کوردی بکەین، نموونا هژمارا چیرۆکێن (روستەمێ زال) دکەڤنە بەرچاڤ و هەلگرێن ئەڤان ساخلەتانە، کو قارەمانێن ئەوان ب شێوەیەکێ ڕادەبەدەر شیانێن مەزن هەنە و ئەڤ چەندەژی د ڕاستیا ژیانێدا هەمی دەمان ناهێتە قەبیلکرن، لێ د هندەک چیرۆکێن دی یێن فۆلکلۆرێ کوردیدا، کەسایەتیێن ئەوان د نورمالن و د ناڤ جەرگێ کەتواریدا پەیدابووینە. یا مەبەست پێ، هەردوو جۆرێن کەسایەتییان دناڤدا دهێنە دیتن. کەسایەتی و قارەمانێن چیرۆکا هونەریی دهزرا خۆدا ئامادەدکەت و پاشی دادرێژیتە سەر کاغەزان. ((پاڵەوانی یان کەسایەتی کاغەزینن یا دروستکراوی دەست چیرۆکنووسەوەیە و لسەر کاغەزدا هەموو کات و شوێنەکان دەبڕن و بەهەموو شوێنێکیشەوە دەچن و مردن و زیندوو بوونەوەشیان بەدەست چیرۆکنووسەوەیە.)) (سابیر رشید، ٢٠٠١: ٢٣). هەلبەت ئەڤ قارەمانە چ سالوخەتێن ژدەرڤەی شیانین مرۆڤان ل دەڤ ناهێنەدیتن، کونترولکرنا کەسایەتییان ددەستێ چیرۆکنڤیسیدایە.
دەم و جهـ د چیرۆکێن فۆلکلۆریدا دیارنینن، ئانکو وەخت و جهەکێ نەدیارە، چونکی گەل جڤاک کونترولا دەم و جهی دکەن و د سەر و سنگێ خەلکیدا دهێتە پاراستن. لێ دچیرۆکا هونەریدا چیرۆکنڤیس کونترولێ ل سەر دکەت و ئەڤ دەم و جهە دەستنیشانکرینە و خواندەڤان ب ساناهیی دشێت ئەڤان دەم و جهان ب زانیت. هەردیسان د چیرۆکا فۆلکلۆریدا، دەستپێکرنا چیرۆکێ یا نەگوهۆڕە ب دەستەواژەیەکا جێگیر دەستپێدکەت و دبێژن ((جارا ل ناڤ جارا ڕەحمەت ل دەی و بابێن گوهدارا)) (مستەفا عەبدولرحمان، ٢٠١٣: ٣٢٣) یان ژی ب دەربڕینەکادی، ((د چیرۆکا فۆلکلۆریدا دەستپێکا لاسایکرنێ هەر ژ مێژە ئەڤە بوو "هەبوو.. نەبوو.. کەس ژ خودێ مەزنتر نەبوو" د دویڤدا ئاخفتن پێدا دچیت کانێ کی بوو)) (عبدی حاجی، ٢٠٠٥: ٢٩). هەروەسان ب دوماهیک هینانا چیرۆکا فۆلکلۆری ژی شێوازەکێ تایبەت ب خۆڤە هەیە، ل دەمێ دبێژن (ئەم هاتینەڤە و چ نەگەهشتە مە یان چنە دامە) (جەمیل محەمەد، ٢٠٢١: ٢٢١)، لێ دڤێت ئەوێ چەندێ ژبیرنەکەین، کو د چیرۆکا فۆلکلۆریدا ژ چیرۆکبێژەکی بۆ ئێکی دی و ل دەڤەرەکێ بۆ دەڤەرەکا دی گوهۆڕین دکەڤنە پەیڤ و شێوازێ گوتنێ ل دەمێ ب دوماهیک هاتنێ. د چیرۆکا هونەریدا ب تەمامی گوهۆڕین یێن ب سەردا هاتین، چونکی جۆر و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

شێوازێن خۆ هەنە و ناڤونیشان داینە چیرۆکێ و گرنگیەکا مەزن دایە دەستپێکێ، هەمان تشت ژ بۆ ب دوماهیکا هاتنا چیرۆکا هونەری ژی. هەیە چیرۆکنڤیس هەولددەت ب رەنگەکێ رێکوپێک و ل دویڤ ئایدولوژیا و دەست هەلیا ئەوی، پێخەمەت سەرنجا خواندەڤانی راپکێشت و بەرەڤ گۆڕەپانا بەرهەمیڤە بهینیت. چیرۆکا هونەریی (گرنگیی دایە ئاخفتنێن جوان و پەیڤێن بژارە، و ل گەل هەلبژارتنا شێوازەکێ سەرنجراکیش و پڕی دەربڕین. هەردیسان ب سادەترین پەیڤ و پیتان ناڤەرۆکا تێکستی ب باشی رۆهنبکەت) (رێژین جەمیل، ٢٠١٤: ١٣٩). کەواتە دەستپێک و دوماهیکا چیرۆکا هونەریی بۆ چیرۆکنڤیسی دگرنگن، چونکە پترییا جاران دوماهیکا چیرۆکێ واتایا خۆ یا هونەری دیاردکەت، ڤێجا چ ب خۆشی یان ژی ب نەخۆشی دوماهیک بهێتن.

ئەڤێن ل سەری هژمارەکا بۆچوونان دەربارەی جوداهییا دناڤبەرا چیرۆکا فۆلکلۆری و هونەریدا، لێ ب باوەرا ڤەکۆلەری، دبیت هێشتا جوداهی هەبن، لێ ژبەر سنورێ ڤەکۆلینێ یێ چارچوڤەکرییە، لەورا نەشیاین پتر هویرکارییان بدەینێ، و ژلایەکێ دیڤە، د ناڤ چەند نامەیێن ماستەرێدا ب تێرو تەسلی باس ل ئەڤان جوداهییان هاتییەکرن، و دلیستا ژێدەراندا ئەڤ نامەیێن ماستەرێ دهێنەدیتن.

١) ب کورتی و ب پوختە، دەرئەنجامێ ڤەرێژا هزرو بۆچوونێن ڤەکۆلەری، هندەک ژ جوداهیێن دی هەبوونا خۆ کرییە، مینا ئەڤێن ل خوارێ دیارکری :

٢) چیرۆکا هونەری ب تەکنیک و رەگەزێن تایبەت و ب فۆرمەکێ هونەری هاتییە نڤیسین، لێ د چیرۆکا فۆلکلۆریدا ئەڤ جۆرە تەکنیک و فۆرمە ناهێتە دیتن، ب تنی مەبەستا گەهاندنێ بوویە.

٣) چیرۆکا هونەری ب سیما و ناڤەرۆک و روخسارا خۆڤە ل جیهانێدا ب هونەرەکێ نوی و سەربەخۆ دهێتە قەلەمدان و بەردەوام فورمێن نوی ب خۆڤە دگریت، لێ چیرۆکا فۆلکلۆری ژبەر دەربازبوونا دەمێن دویر و درێژ ل سەر ، نەکەڤتییە بەر شەپۆل و هزر و فورمێن نوی.

٤) چیرۆکا هونەری تانوکەژی ل بن بابەت و تێکستێن نوی دمیانا رەوشەنبیریەت و شارستانیەتا هەڤچەرخدا یا بەردەوامە، لێ چیرۆکا فۆلکلۆری ب گشتی و یا کوردی ب تایبەتی هەر ب جوانی و زمانێ خۆ رەهوان و پڕی هەستێن کوردبوونێ وەکو پێشاندەرا ژیانەکا سادەیا جڤاکێ کوردەواری مایە.

٥) چیرۆکا هونەری خودانا خودانەکێ دیارە وەختێ بەلاڤبوو، گوهۆڕین ناکەڤنێ، لێ د چیرۆکا فۆلکلۆریدا، خودان نەدیارە و چیرۆکبێژ ل دویڤ دیالێکت و رەشەنبیریا خۆ گوهۆڕینان دکەت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٦) ل دوماهیکا چیرۆکێن فۆلکلۆری خێر و خۆشی سەردکەڤن و شەر و نەخۆشی شکەستنێ دهینن، لێ د ناڤ چیرۆکا هونەریدا نەمەرجە، چونکی دوماهیکەکا ڤەکری هەیە و چیرۆکنڤیس رۆلێ ددەتە خوێندەڤانی.

١-٤ کورتیەک ژ ژیانا (ڤلادیمێر پرۆپ)ی و دانەنیاسینا ئەرکێن تیۆرا ئەوی:

زانایێ روسی (ڤلادیمێر یکۆڤیچ پرۆپ) ل سالا (١٨٩٥) ل باژێری پیترسیبورگ ل ئێکەتیا سوڤیەت یا بەرێ ژ دایکبوویە. ئێک ژ ئەندامێن قوتابخانا فۆرمالیستێن رووسە. ل سالا (١٩٧٠) وەغەرا داوییێ کرییە. (فوزیة سلیم، ٢٠١٨: ٩) ئێک ژ زانایێن هەر بەرچاڤە دناڤ فۆلکلۆرێ جیهانیدا دهێتە هژمارتن. پشتی گرنگیدانەکا زۆر ب چیرۆکا فۆلکلۆری و ئاڤاهیێ ژدەرڤە، د ئەنجامدا شیيا رێبازەکێ ب ناڤێ (مۆرفۆلۆژی) یا چیرۆکێ دابمەزرینیت، کو ژ (٣١) ئەرکان پێکدهێت. ((بۆ یەکەم جار لە ساڵی "١٩٢٩ ڤلادمر پرۆپ"ی ڕووسی، هەوڵی لە ڕووی مۆرفۆلۆژییەوە واتە لە ڕووی شیکردنەوەی بونیادەوە، لە حەکایەتی خورافیی بدوێ.)) (شوکریە ڕەسوڵ، ٢٠٠٣: ٢٨).

ئەرکێن تیۆرا "پرۆپ"ی، دبنە ئەگەرێ رێکخستن و دامەزراندنا سیستەمەکێ گشتگیر ژ بۆ لایەنێ فۆرمێ چیرۆکێ، ((پرۆپ وەک فۆرمالیستێک بە وردبوونەوە لە چەندین حەکایەتی نەتەوە جیاوازەکان توانی تیۆرێک بۆ دیاریکردنی فۆرمی هەموو حەکایەتەکان دیاری بکات، ئەمەش لەسەر بنەمای ئەوەی کە حکایەتی گشت نەتەوەکان یەک فۆرمی گشتگیری هەیە، دەکرێت بە ژانری سەرەتای دابنێین، چونکە هەموو نەتەوەکان تیایدا هاوبەشن.)) (سیروان جبار، چاوەرێ نعمت، ٢٠٢٠: ٢٨- ٢٩). دەربارەی گرنگیا رێبازا مۆرفۆلۆژیێ (د.نبیلە ابراهیم) دبێژیت : (ئەڤ رێبازە بنیاتێ سەرەکی یێن پەخشانکی پێشکێشی مەدکەت، هەروەسا رێکێ ل بەر مە ڤەدکەت ژ بۆ ئەنجامدانا هژمارەکا زۆر یا ڤەکۆلینێن گرنگ دەربارەی مللەتان. ب ئەڤێ رێکێ دشیاندایە بەراوردیێ بکەین دناڤبەرا شیوازێن پەخشانکی یێن جۆر و جۆر و ئەرکێن مۆرفۆلۆژیێ ل سەر پراکتیک بکەن) (داوود سلمان، ١٩٨٦: ١٣) پرۆپ د چیرۆکێن فۆلکلۆرێ رووسیدا هەفت بازنێن کاری (Circle of action) و سی وئێک ئەرک (function) دەستنیشانکرن و ب ئەڤی رەنگی ئەرک دانەنیاسین: ((مەبەست ژێ سادەترین و بچویکترین یەکەیا ڤەگێڕانییە؛ واتە زنجیرەیەک ژ کارڤەدان و کریارێن کەسایەتیێن چیرۆکێیە، کو ژ کۆما ئەوان پشکێن چیرۆکێ پێکدهێن)) (احمد اخوت، ١٣٧١: ٤٠). د ئەڤان ئەرکاندا زۆر ب ووردبینین فۆرمێ ئەوان هاتییە شرۆڤەکرن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ب ئەڤی شێوەیێ ل خوارێ هەر (٣١) ئەرکێن تیۆرا (فلادیمێر پرۆپ)ی ل دویڤ ڕێزبەندیان ئەوان هاتینە دیارکرن: (جلال مستەفا، ١٩٩٩: ٤٤- ٤٧) و (سمير المرزوقي و جميل شاكر، ١٩٨٦: ٢٠- ٥١).

ژ	ئەرک	ژ	ئەرک	ژ	ئەرک
١	ژ مال دەرچوون	١٢	قارەمان دسەربورەکێ دا دەرباز دبیت	٢٣	قارەمان ب نهینی ڤە دگەهیتە جهێ ئارمانجێ
٢	کارێ قەدەغەکرنێ	١٣	کارڤەدانا قارەمانی بەرامبەر وەرگرتنا دیاریێ	٢٤	قارەمانێ سەختە دیاردبیت
٣	رویدانا کارێ قەدەغەکرنێ ئەوێ د خالا (٢)دا هاتی	١٤	ئالاڤێ جادووگەریێ دکەڤیتە دەستێ قارەمانی	٢٥	کارەکێ ب زەحمەت ب قارەمان دهێتەکرن
٤	کەسێ شەرخواز بزاڤێ دکەت بو وەرگرتنا پێزانینا	١٥	قارەمان دگەهیتە نێزیکی جهێ ئارمانجێ	٢٦	ئەنجامێت کاری
٥	کارێ ب سەرهەلبوونێ	١٦	کارێ شەرنیخێ	٢٧	کارێ نیاسینا قارەمانی
٦	کارێ خاپاندنێ	١٧	وەرگرتنا نیشانێ	٢٨	ئاشکرابوونا قارەمانێ سەختە
٧	کارێ خاپاندنێ دهێتە ئەنجامدان	١٨	کارێ سەرکەفتنێ	٢٩	قارەمان ب ڕەنگەکی نوی دیاردبیت
٨	خراپکاری	١٩	راستکرنا خرابکاریێ	٣٠	قارەمانێ سەختە د'ێتە سزادان
٩	ئاشکرابونا خرابکاریێ	٢٠	کارێ ڤەگەریانێ	٣١	قارەمان دهێتە خەلاتکرن
١٠	کارێ بەرامبەر	٢١	کارێ راهێلانێ		
١١	کارێ وەغەرکرنێ یان ڕەڤینێ	٢٢	کارێ نژدەڤانی (هاریکاریکرن)ێ		

پرۆپ ژ ئەڤان (٣١) ئەرکان، کو ب ئامادەبوون و نەبوونا هەر ئێک ژ ئەوان (گرێ- پلۆت)ا چیرۆکێ دهێتە گوهۆڕین، چوار جۆر گرێ دەستنیشانکرن: (احمد اخوت، ١٣٧١: ٤٩).

١. ئەو کارڤەدانێن د هەڤڕکییەکێدا ب دوماهی دهێن و سەردکەڤن.
٢. ئەو کارڤەدانێن بۆ ئەنجامدانا ئەزموونەکا ب مەترسی دهێنە ڕویدان.
٣. هەڤڕکی ل گەل ئەنجامدانا ئەزموونەکا ب مەترسی.
٤. ئەو کارڤەدانێن، کو نە ب مەبەسا ئەنجامدانا هەڤڕکییەکێیە و نە بۆ ئەنجامدانا ئەزموونەکا ب مەترسی.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

٢- تەوەرێ دووێ: (پراکتیک):

پراکتیزەکرنا ئەرکێن تیۆرییا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی ل سەر چیرۆکا (پاشایێ خونخور) یا فۆلکلۆری. د ئەڤێ چیرۆکا فۆلکلۆریدا، بزاڤ هاتییەکرن سەرەدەرییێ ل گەل ئەرک یان بنەماییێن ئەڤێ تیۆرێ ل دویڤ پێدڤیباتی و هەبوون و ڤەدیتنا هژمارا ئەوان د ئەڤێ چیرۆکێدا ل دەمێ پراکتیزەکرنێدا بهێنەکرن.

- کورتییا چیرۆکا "پاشایێ خونخور" یا فۆلکلۆری:

بکورتی ڕویدانێن ئەڤێ چیرۆکێ باس ل پاشایەکێ دکەن، کو هەر رۆژ ئافرەتەکێ ژ بۆ خۆشییا خۆ دهینت و پاشان دەما دبیتە رۆژا دیقدا، ئەڤ ئافرەتا بۆ خۆشییا خۆ هینایی دکوژیت. دەستپێکا چیرۆکێ ئەڤان ڕویدانان د ناڤ خۆدا هەلدگریت. هەتا رۆژەکێ ئافرەتەک ژ ئەوان زارۆیەک دبیت و ب ناڤێ "محەمەد" دهێتە ناڤکرن. محەمەد و دەیکا خۆ بریارا ڕەڤێ ددەن. رۆژەک ژ رۆژان دڕەڤن و ژدەستێ پاشایی قورتال بن و دناڤ شکەڤتەکێدا ئاکنجیی دبن. محەمەد هەمی رۆژان دەردکەڤیتە نێچیرێ، ل گەل هەسپ و هەردوو شێرێن خۆ. رۆژەکێ دەیکا ئەوی ل هەمی کونج و جهێن شکەڤتێ دگەریت ژ نیشکەکێڤە (دێوەکی) دهبەکی دبینیت و دبیتە عاشق و دلدارێ ئەوی دێوی. زنجیرا ڕویدانا پێکڤە دهێتە گرێدان و ڤەگێرانا چیرۆکێ ب گەرم و گورتر دبیت. پشتی دەیکا محەمەدی ب دووگیان دکەڤیت، هەولا ژناڤچوونا کورێ خۆ ددەت ب هەڤکارییا دلدارێ خۆ، هەردوو پێکڤە پلانا کوشتن و بەرزەکرنا محەمەدی ددەن. پشتی هزرا پلانێ هاتییە دارێژتن، چەند مەرجەکان ددانیتە بەرامبەر کورێ خۆ ب هێجەتا نەساخی و تێکچوونا تەندروستییا خۆ، لێ د هەمی داخوازییێن دەیکا خۆدا سەردکەڤیت. تاکو رۆژەکێ دەیکا ئەوی داخوازێ ژێ دکەت، چەوان مرۆڤ دشێت تە گرێبدەت، محەمەد ژی ب تێرو تەسلی باسێ گرێدانا خۆ بۆ دەییکێ دکەت و دەیکا ئەوی ژی هندەک موییێن هەسپێ ئەوی دناڤ دەست ئاڤا (میزا) هەسپیدا تێکهەل دکەت و کورێ خۆ پێ گرێددەت و هەردوو چاڤێن ئەوی دهینیتە دەر و دهاڤێژیتە د ناڤ بیرەکا ئاڤێدا.

د چارچوڤەیێ بەردەوامبوونا ڕویدانێن چیرۆکێ، ڤەگێرانا سەرهاتییا محەمەدی و کچا حاکمی دهێتەکرن، کو ل ئەوی دەمێ محەمەد، ژ بۆ داخوازییا دەیکا خۆ دچیتە جۆرەکێ فێقی یێ ب ناڤ (تری) دهێتە ناڤکرن، کو یێ د ناڤ کۆچکەکا مەزندا هەی، و خودانێ ئەوی ڕەزی مارەکێ مەزن و کچا حاکمەکی تێدا هاتییە بەندکرن، محەمەد پشتی ماری دکوژیت هاریکارییا ئەوێ دکەت، بەرامبەر ئەڤێ چەندێ کچکا حاکمی داخوازا هەڤژینیێ ژێ دەت ، لێ محەمەد قایل نابیت ب ئەڤێ داخوازییێ، تا ئەوی دەمی، قارەمان ب هەردوو چاڤان کورەدبیت، هەمان کچ هەڤکارییا محەمەدی دکەت، داکو چاڤێن ئەوی ساخ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دبن و دووباره دونیایێ پێ دبینیت. هەر بۆ زانیین د چیرۆکێدا، ئاماژە ب ناڤێ کچا حاکمی نەهاتییەکرن، ب تنێ ب رۆلێ، کچا حاکمی هاتییە دیارکرن. هەروەسان محەمەد ب هاریکاریا هەردوو شێرێن خۆ و هژمارەکا کاروانییان قورتال دبیت. ل داوییا چیرۆکێ، محەمەد دەیکا خۆ دکوژیت و دێوی ئازادکەت، پاشان کچا حاکمی ل خۆ ماردکەت و دبیتە حاکمێ ئەوی باژێرێ لێ نشتەجێبووی.

بابەتێ چیرۆکێ دزفریتە ئەوی لایەنێ جڤاکی، ل دەمێ مرۆڤ دەستبەرداری هەمی تشان دبیت پێخەمەت گەهشتنا ئەوێ عەشقا دژوار یا دناڤ ناخێ مرۆڤاندا وەکو بورکانەکێ دەردبیت ، لێ لایەنێ فانتازییایێ د رویدانانادا جوانییەکا بەدەر ب قودرەت و شیانێن مرۆڤان دایە ئەڤێ چیرۆکا فۆلکلۆری. هەروەسا پرانییا چیرۆکێن فۆلکلۆری هەلگرێن هژمارەکا ئەڤان ئەرکانە، چیرۆکا بۆ ڤەکۆلینێ هاتییە هەلبژارتن، ناڤەرۆکا ئەوێ هەلگرا ئەرکێن "پرۆپ"ییە، ئەوێن ژ بۆ دیارکرنا حیکایەت و چیرۆکێن فۆلکلۆری، ب ئەڤی شێوەیێ ل خوارێ دیارکری:

١- ژ مال دەرچوون:

د ئەڤی ئەرکیدا، ئێک ژ کەسێن خێزانێ ژ مال دەردکەڤیت، ژ بۆ بنەجهکرنا کارەکێ فەر و گرنگ. د چیرۆکا پاشایێ خونخواردا، بابێ محەمەدی، ئانکو پاشا ب خۆ وەغەرەکێ دکەت بۆ باژێرێ ئیستمبولێ ل دویڤ داخوازییا سولتانێ ئەوی دەمی. ئەڤ وەغەرە دبیتە ئەگەرێ ژدایکبوونا قارەمانی و قورتالبوونا دەیکا ئەوی ژ دەستێ پاشایێ زالم. ئاڤاهیێ چیرۆکێ ژ ئەڤێ چەندێ دەستپێدکەت.

((**هەر شەڤ پاشا ژنەک ژ خوەرا تانی و، سبەهی سەرێ وێ ژێ دکر. بڤی ئاوایی، هەتا رۆژەکێ ژنەک ئانی و چو نڤیا "نقست". دوێ شەڤێدا خواسێ "زیرەڤان" سولتان لدەڤێ دەرێ وی راوەستان و فەرمانا پاشاە دانە دەستێ وی. دوێ شەڤێ دە راگرت ل "ستبولی".**
نەهـ مەهی ژنکێ ڤەدیان خودێ کورەک دایێ و کورک بناڤ سالادە چۆ.)) (صادق بهاءالدين، ٢٠٠٢: ٢٤٩).

رویدانێن چیرۆکێ ب ئەڤێ دەرچوونێ گەرم و گوردبن، چونکی قارەمانەک پەیدادبیت ب ناڤێ (محەمەد) و هەر ژ ئەگەرێ ئەڤێ وەغەرێ کێشمە کێشما رویدانا خۆ دناڤ کوراتییا ناڤەرۆکێدا دبینن. هەتا پاشا ژ وەغەرا خۆ دزڤریت، کورەک ژ خێزانا خۆ یا دوماهیکێ پەیدا بووی و بەری پاشا بگەهیت ئەوێ ژنێ بکوژیت، کور و دەیک پێکڤە د رەڤن و ژ دەستهەلاتا پاشایی دەردکەڤن و رویدان بەردەوام دبن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٢- کارێ قەدەغەکرنێ:

د ئەرکێ قەدەغەکرنێدا، هندەک جاران قارەمانێ چیرۆکێ ژ لایێ کەسەکیڤە دهێتە ئاگەهدارکرن، داکو ل سەر خرابیا کەسێن دەوروبەر خۆ ب پارێزیت. د چیرۆکێدا کچا حاکمی قارەمانێ چیرۆکێ ئاگەهدار دکەت ل سەر خائین بوونا دەیکا ئەوی ل گەل کورێ خۆ محەمەدی، و ئەڤە چەندەژی پشتی رزگارکرنا ئەوێ کچێ ژلایێ قارەمانیڤە ژ دەستێ ئەژدەهایەکی دهێت.

((... بەزیا بەر دەرێ کچکێ و دابەر سینگا خوە و برە سەر تەختێ وێ، ئەڤ لسەر و چاڤێ وێ رژاند و کچک شیار بو و دەستێ خوە ئاڤێتە سەرستۆی محەمەد و گوت:

ئەز حەیرانا تەبم، تە ئەز ژ ڤێ بەلایێ دەرخستم، لێ ئەزێ شەرتەکی لتە بکەم: کا بێژە کێ تو شاندە "هنارتیە" تری؟ تو شاندییە رێیا نەهاتێ؟

محەمەد گوتێ: وڵە دیا من ئەز شاندم ڤی جی.

کچکێ گوتێ: ناخوە دیاتە بیارە، ل دیا خوە ئەو لەمەیە "قاباتمەیە".

محەمەد گو: تشتێ ولو مە بێژە، دیا منە ڕەبەن، دناڤ سەرا چیاکی دەیە، جن ژی ب سەرڤە نابن.)) (صادق بهاءالدین، ٢٠٠٢: ٢٥٢).

دەیکا محەمەدی، کورێ خۆ د هنێریتە تری، ب مەبەستا دانە کوشتنا ئەوی ب دەستێ ئەژدەهایێ خۆدانێ رەزێ تری ڤە، لێ پشتی ئەو پلان بەروڤاژی دبیت، ئەژدەها ب دەستێ محەمەدی دهێتە کوشتن، کچا حاکمی لێ مقاتە دبیت و قارەمانی ئاگەهداردکەت، کو دەیکا ئەوی خودان یار و هەڤالە و دڤێت تە بدەتە کوشتن داکو ئەو بگەهیتە دلدارێ خۆ.

٣- رویدانا کارێ قەدەغەکرنێ:

د ئەڤی ئەرکیدا، کەسایەتییەکا نوی دناڤ چیرۆکێدا پەیدادبیت، کو یێ شەرخوازە وەکی دێوی یان جادووگەری. د ئەڤێ چیرۆکێدا، پشتی محەمەد و دەیکا خۆ ل شکەفتەکێ ل چیایەکی نشتەجێ دبن، ل وێرێ دێوەک پەیدادبیت.

((ڕۆژەکێ دێ ل دوماهییا شکەڤتێ دە چۆ، هەیها، چ بنێڕی شکەڤتە دور و درێژە، تژی قل (کون) و کونجە، ل وان کونجان بکا بکا "کەت کەت" کەریا، ژنشکاڤە چاڤ ب دهوەکی "دێوەکی) کەت و قیرین ژێ هات و گوت: کورۆ تو چ کەسی؟ ل ڤرج دکی؟ دهو "دێوی، پیرهەڤێ" لێ ڤەگەڕاند و گوت: حەیرا مە ترسە، ئەز تە ناخوم.)) (صادق بهاءالدین، ٢٠٠٢: ٢٤٩).

ل دویڤ ئەڤێ ئەرکی، کەسایەتیەکێ نەژ نەژادێ مرۆڤی پەیدادبیت، ئەوێ دهێتە ناڤکرن ب دێو یان پیرهەڤیر و هەر ژ دەستپێکا لاپەرێن چیرۆکێ دبیتە بەشەک ژ ڕویدان و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

دروستكەرێ ئاریشەیان ژ بۆ قارەمانی، تا ئەوی ڕادەی كارتیكرنێ ل سەر دەیكا قارەمانی دكەت ژ بۆ كوشتنا كورێ خۆ.

٨- خراپكاری:

كەسێ شەرخواز زیانێ دگەهینتیە ئێك ژ كەسێن خێزانێ. پرۆپ ئەڤی ئەركی ب دینەموویێ لڤاندنا ڕویدانان ددانیت، هەروەسان ئەركێن (١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧) ڕێكێ بۆ ئەڤی ئەركی خۆشدكەن، ئەڤ كارەژی ب گەلەك ڕەنگان وەردگریت، مینا: رەڤاندنا كەسەكی یان كوشتن یان زیندانكرن، جادووگەری و دزیكرن و گرتنا كەسەكی. ل دەمێ دەیكا محەمەد كورێ خۆ گرێددەت و هەردوو چاڤێن ئەوی دهینیتە دەر و دهاڤێژیتە دبنێ بیرەكێدا ب مەبەستا كوشتن و نەمانا ئەوی.

((**داوی ڕابو هەر دو چاڤێن وی دەرانین و خستن، بەریكا وی و دەستێ وی گرت و ئانی ئاڤێت هندوری بیرێ.**)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٢).

كەسێ شەرەخواز دەیكا قارەمانێ چیرۆكێ ب خۆییە و حەزكرییە زیانێ بگەهینیتە ئێك ژ كەسانێن مالباتا خۆ.

٨- أ د ئەڤی جۆرێ ئەركێ هەشتیدا، كەسەكێ خێزانێ پێتڤی تشتەكی دبیت، وەكو پێدفیاتییا هەڤالەكی یان هەڤالەكێ یان ئالاڤەكێ جادووگەریێ. ئەڤ بەشێ ئەركی هزرا پێدڤیاتییا دەیكا محەمەدی دهینیتە بیرامە، ل دەمێ ل گەل دێوێ دناڤ شكەڤتێدا دبیتە هەڤال.

((**... دەستێ خودا دەستێ وی و گوت: ئەز ژ كورێ خوە نابێژم هەمە ل ڤریە، بەلكی هەلما مە بهەڤ دەركەڤی. ژ خودێ پێڤە كەس ب مەنزانی.**)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٠).ب تنێبوونا دەیكا ئەوی، بریارا هەڤالبەندیێ ل گەل دێوی ددەت و داخوازێ ژێ دكەت ل گەلدا بمینیت و ژبلی ئەوان چ كەس ئەڤێ هەڤالبەندیێ نەزانیت.

٩- ئاشكەرابوونا خرابكاریێ:

د ئەڤی ئەركیدا، كەسێ شەرو تێكدانێ دكەت ب ڕۆهنی ئاشكەرا دبیت، كو كەسەكێ خرابكارە یان ژی خرابكاربوو. د چیرۆكا ڤەكۆلینێدا، ڕوویێ ڕاستەقینەیێ دەیكا محەمەدی بۆ كورێ ئەوێ دیاردبیت. ل ئەوی دەمێ ب كارو ئەركێ كوشتنا كورێ خۆ ڕابووی، ب ئاشكەرا سالوخەتێن خرابكارییە ل دەڤ پەیدابوون.

((**هەمە دێ ڕابو (داوی ڕابو) چار مو "موی" ژ دوڤی هەسپی وی كرن و دناڤ میزێ وی دان "ڤەدان" ئو ئانین هەر دو تلێن وی پێ گرێدان و گوت: دهوی "دێوۆ" كورۆ دە وەرێ.**

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

گاڤا محەمەدی تلێن خوە کشاندن مو ل هەستیان ڕاوەستان دهوی کۆر "کۆره" هات و گوته ژنکێ "دەیکا محەمەدی" : حەیران محەمەد کورێ تەیە ئەز بخو نەکارم گونەهی وی تێخم قرکا ستوێ خوه، تو دکوژی دهێلی تو دزانی) (هەمان ژێدەر، ۲۰۰۲: ۲۵۲).
هەلبەت ئەڤ خرابکارییە هەردوو لایەن تێدا دبەشداربوون، لێ هزر و پلان ژلایێ دەیکا محەمەدی هاتبوونە داریژتن، داکو ل داوییێ بگەهیتە مرادا خۆ، ئامادەبوو هەر تشتەکی بکەت. محەمەد ب ئەرکێ خرابێ دەیکا خۆ ئاشنابوو. و ئەڤە چەندەژی دچیتە دبن یاساییا ئەرکێن پرۆپ یێن ژ بۆ چیرۆکەکا فۆلکلۆری هاتینە دروستکرن.

۱۱- کارێ وەغەرکرنێ یان ڕەڤینێ:

د ئەڤی کاریدا، وەسا دهێتە دیارکرن، کو ئەڤ ئەرکە ل گەل ئەرکێن (۸، ۹، ۱۰) دبنە گرێیا چیرۆکێ، ئانکو ب بۆچوونا "پرۆپ"ی ئەڤ خالە ب جەهوەرەکێ گرنک دهێتە هژمارتن، چونکی دبیتە دەرگەهەک بۆ دروستکرنا ڕویدانێن چیرۆکێ. د چیرۆکێدا دهێتە خۆیاکرن، کو (محەمەد و دەیکا خۆ) ژبەر بابێ خۆ دڕەڤن، پێخەمەت هەبوونا خۆ ل ژیانێدا بەردەوام بکەن.
((محەمەد گوتیێ: یادێ ل شوینا تو بهاتنا باڤێ م بکەنی، ئەز دبینم تو دگری، گەلۆ خێر تو کاری ژ مەڕە ئەشکەرابکی؟
دەیکا وی گو: کورێ من باڤێ خوینخۆره، ڕۆژا کو سەرێ خۆ تێخێ قەسرێ وێ (دێ) من و تە هەر دووا بکوژی...
محەمەدی کوڕێ وێ گۆت: ئەگەر ئەڤە راستە چما ئەم ڕانابن، ناڕەڤن، ژ خوەڕە ب جییکێ دی ناچن؟!
داوی گوت: ئەمێ بکوده هەڕن؟ دەستێ وی درێژه، ئەم ژبەر خلاس نابن ئەژ ژن و تو زارو، ئەم چ کارن بکن؟!
...
هەر دو ڕابون تێرا خو مالێ دونیایێ برن و ب چۆلی دە ڕەڤیان و چۆن. د سەری چیاکێ ب داروبەر و بلند، د شکەڤتەکێ دە خوە ڤەشارتن...)) (صادق بهاءالدین، ۲۰۰۲: ۲۴۹).
ڕەڤین و هێلانا محەمەدی و دەیکا ئەوی، ژنوی گەرم و گۆڕییا ڕویدانێن چیرۆک سەرهلددەن و نەخۆشی و ئاریشە ژ بۆ قارەمانی دروست دبن. بابێ ئەوی پاشایەکێ خڕاپکاره و خودان دەستهەلاتە، لەورا وەکو نەریتەک هەررۆژ ئافرەتەکێ دهینت و ڕۆژا دویڤدا دکوژیت، ژبەر ئەڤێ چەندێ بڕیارا چوونێ ژ دەڤ بابێ خۆ ددەن، داکو خۆ ژ ستەم و زولاما ئەوی دویربکەن یان ژی دا نەهێتە کوشتن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١٤- ئالاڤێ جادووگەرییێ دکەڤیتە دەستێ قارەمانی:

قارەمان تشتەکێ سحری وەردگریت، کو ب ئەوی تشتی دشێت داخوازیێن خۆ پێ جێبەجێبکەت و هەروەسان دبیتە ئالاڤەکێ هاریکار ل دەمێ نەخۆشی و تەنگاڤیاندا، ئەڤجا ئەڤ تشتە یان کەرەستە، ڕەنگە هێز و شیانێن قارەمانی بن یان گیانەوەرک یان ژی هەوا و گوستیرەکا سحری و قوریک بیت. د نموونەیا چیرۆکا پاشایێ خونخوار دا، ل گەلەگ دیمەنێن چیرۆکێدا قارەمان باس ل هێزا خۆ و هەردوو شێرێن خۆ دکەت.

((محەمەد ڕابو هەر دو شێرێن خوە دانە دورا خوە و ئو برێ کەت و چۆ... هەر دو شێرێن وی ب چۆلان کەتن ژێرە خوارن تانین "تینا" و تاڤێتن بنێ بیرێ... محەمەد برێ دهات، و هەر دو سێرێن خوە برن وپاشی چۆ...)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٠- ٢٥٤). د ئەڤان پارچەییێن چیرۆکێ ب ڕاستەوخۆ ئاماژە گیانەوەرێن دڕندە مینا شێری هاتییەکرن، کو د ڕاستیا کەتواریدا؛ ئەڤ جۆرە گیانەوەرە ل دویڤ خواست و حەزا مرۆڤان کارناکەت و ب تایبەت ب ئەوی شێوەیێ کارکرنا ئەڤی گیانەوەری ب د ناڤ چیرۆکێدا ل دەمێ دهێتە ڤەگێڕان، کەواتە دچیتە دبن قالبێ جادووگەرییا گیانەوەران، ڕاستە ب تەمامی ئەڤ چەندە ژ جادووگەری و سحرا گیانەوەران ل دویڤ ئەڤی ئەرکی ناگونجیت، لێ ئەگەر ب هویری خواندەڤانییا ناڤەرۆکا چیرۆکێ بکەین، هێزا لەشی و بکارهینانا شێران، خۆ د بن ئەڤی ناڤونیشانیڤە دبینیت.

١٧- وەرگرتنا نیشانێ:

ئەرکێ وەرگرتنا نیشانێ، قارەمان هەلگرێ هێمایەکێ بەرچاڤە ژ بۆ کەسانێن بەرامبەر، ئەڤجا ئەڤ هێمایە ل سەر لەشی ئەوی بیت یان ژی د شەرکیدا بریندارببیت ژلایێ کەسی شەرخوازڤە یان کچا حاکمی ئەڤ نیشانە ل سەر قارەمانی کربیت. هەردیسان گوستیرک و دەسمال ژی دبنە نیشانەک بۆ قارەمانی. پشتی هەردوو چاڤێن محەمەدی کورە بووین و مایە مرۆڤەکێ نەبین، کچا حاکمێ باژێرێ وەلێت ب ڕێکا خێڤزانکان شیابوو ئەڤێ چەندێ ب زانیت، لەورا وەکو هێمایەک و پێزانینەک ل دەڤ خۆ هەلگرت. و بریاردا جهەکێ ب خودانکرنا کۆرەیان دامەزرینیت، پێخەمەت ڕۆژەکێ ژ ڕۆژان دلدار و خۆشتڤیێ دلێ خۆ بینت. د بەرییا وەختدا، محەمەدی کچا حاکمی ژ دەستێ مارەکێ ئەژدەها ل دەڤەرەکا نەدیار و بەرزە قورتالکربوو و ل گەل خۆ هینابوو باژێرێ ئەوێ.

((... کەروان محەمەد گەهاندە بروێ باژاری... کچک ڕەمل ئاڤێتبوو "چو بو نک خێڤزانکێ" و زانیبو کو محەمەد کۆر بویە، ژ لەوڕا تەکیاک ژبونا کۆرا ئاڤاکربوو، تێدە کۆرە خومدی دکرن.

گاڤا ئیڤاری کۆر محەمەد ب کۆرا ڤە چۆنە شیڤ، کچکێ ئەو ناسکر و گوت: ڤی کۆری "کۆرەیی" ئیشەڤ ل جەم من بهێلن.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٣).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

پشتی کچکا حاکمی ب ڕێکا نیشانێ ئاریشا محەمەدی زانی، ئەو ل دەڤ خۆ ڤەحەواند و خۆ بۆ ئەوی ئاشکەراکر و چیرۆکا سەرهاتییا دروستکرنا جهێ کورەیان بۆ کر.

١٨- کارێ سەرکەڤتنێ:

قارەمان شەرەنیخێ ل گەل شەرخوازی دکەت یان ژی شەرخواز نەشێت بەرەڤانیێ ژ خۆ بکەت، ژ ئەگەرێ بێ دەستهەلاتییا خۆ یان نەدانا رۆلێ بەرەڤانیکرنێ ژلایێ چیرۆکبێژیڤە. د ئەڤی ئەرکی هندەک جاران دووبارەبوون ل گەل ئەرکێن دی دروست دبیت، چونکی قارەمان ب هەمان رۆل ڕادبیت و هەمان دیمەن دهێنە نمایشکرن، مینا کوشتنا شەرخوازی یان سزادانا شەرەخوازی و دوماهیک هینانا خرابکارێ ... هتد، و ئەڤ ئەرکە هەمی خۆ تێدا دبینن و دووبارە دبن. گوتنەکا دی، هەڤتەریب بوون دروست دبیت، هندەک جاران دووبارە و هندەک جاران ژی گوهۆڕینێن کێم، مەبەست ژێ ئەڤ ئەرکە تەمامکەرێن ئێکودوونە، لەورا تێکستێ چیرۆکێ دووبارە دبیت بۆ هندەک ئەرکێن دی ژی. د ئەڤی ئەرکیدا، خالا (أ) ئەو باس ل کوشتنا شەرخوازی دکەت بەرامبەرا قارەمانی یان ل سەر دەستێ قارەمانی. محەمەد قارەمانێ چیرۆکێ، سەرکەڤتنێ ل سەر دەیکا خۆ و دێوی دهینیت و تۆلا خۆ ژ ئەوان هەردوویان دهەلینیت.

((محەمەدی برێ دهات، هەر دو شێرێن خوە برن و پاشی چۆ دەرێ شەکەڤتێ. دبێژن:

دهوی بو بم بمە وی گو: دەبەسە، محەمەد ل کو ئو ئەم ل کو؟ نها کورما چاڤێ وی خوارنە.

دهوی گو: هەکە ئەز نە شاشم محەمەد ا ڤان درانە.

ژنکێ گو: دە بەسە لۆ تو دینی!

محەمەد شۆرێ خوە کشاند و گوت: وڵە ئە بکە بچکی "پرتکا" مەزن وەک گوهێ تە بن و لۆگۆت: وپێ شورا دانی دیا خو "داخو دابەر شیرا" و زراوکێن وێ کوشتن و دەڤ ژ دهوی بەردا و هات.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٤).

قارەمانی سەردکەڤیت و تولا خۆ دهەلینیت. کوشتنا دەیکا خۆ یا شەرخواز و ل گەل هەمی زارۆکێن ئەوێ، یێن د ماوێ بوریدا ژ دێوی (دەهبەی) پەیدابوون کوشتن. د ڕویدانێن چیرۆکێدا ئەڤە دبیتە سەرکەڤتنێ دوماهیکێ یا قارەمانی.

٢٢- کارێ نژدەڤانی (هاریکاریکرن)ێ:

د ئەڤی ئەرکیدا، هاریکارییا قارەمانی دهێتە ژ بۆ قورتالکرن و رزگارابوونا ئەوی ژ ڕویدان و نەخۆشیەکێ، چ ب ڕێکا کەسەکی یان فرینا گیانەوەرەکی بیت یان ژی خۆ ڤەشیریت ... هتد. د هندەک چیرۆکاندا، پشتی قورتالبوونا قارەمانی ژی دووبارە ئاستەنگ بۆ دروست دبن، ئانکو گرێیا چیرۆکێ دووبارە دبیتەڤە.ڕویدانێن چیرۆکا پاشایێ خونخوار،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کچا حاکمی هاریکاریکرنا قارەمانی دکەت و دووبارە چاڤێن ئەوی دونیایێ دبینن و دشێت تولڤەکرنێ ل گەل کەسێن شەرخواز بکە، کو ئەوژی دایک و دێون. پشتی دەیکا محەمەدی چاڤێن ئەوی دهینیتە دەر و دهاڤژیتە دبیرا ئاڤێدا، و ب رێکا کاروانییا و شێرێن ئەوی، هەڤکارییا محەمەدی دهێتەکرن تا دگەهیتە باژێرێ کچا حاکمی لێ دژیت.

((... دە رابە ب سوزا خوەدێ بی، ئەز دەڤ ژتە بەر نەدەم هەتا یان چاڤێن تە ساخبن یان ب هەڤرا ئەم دمرن، دا تو زانینی ژن هەمی نە یەکن.

... رۆژەکێ ل بن دارەکێ پالدەیی... دی کو دو مشک ژ قولا "کونا" خوە دەرکەتن و رابەر کەتن "هەڤرویشی ئێک بون" یەکی چاڤێ ئێ دی بزڤاند "پەرچڤاند" لێ سڤک بازدا، گیایک "گیایەک" ئانی، جوت جوت "چو چو" و خستە چاڤێ هەڤالێ خوە و هەر دو کەتن و قولی "کونێ".

کچێ ژی پاشی دیتی رابو چو ئەو گیا ئانی و چۆ خستە چاڤێ محەمەدی، دی کو محەمەد رابو و دا لوتکا وگوت: چاڤێ من ڤایە، چاڤێن من ساغبون.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٣).

ب ئەڤی رەنگی، کچا حاکمی دووبارە بیناهییا چاڤان بۆ محەمەدی زڤراند، داکو بۆ ئەوی دیاربکەت، سوزا ئافرەتێ چ کێمتر نینە ژ یا زەلامان. هەردیسان داکوکیێ ل سەر ئەوێ جوداهییا ژنان دکر، ئەوا کو ب چاڤەکی بەرێخودانێ بۆ هەمیان نەکەت، بەلکو ژن ژی هەنە و شاهژن ژی یێن هەین. د بەردەوامییا رویدانێن چیرۆکێ، کچا حاکمی ب مرادا خۆ شاد دبیت و کەدو زەحەتا ئەوی ب هەڤرا ناچیت ل گەل قارەمانێ خەونێن ئەوێ، کو محەمەدە.

٢٥- کارەکێ ب زەحمەت ب قارەمان دهێتەکرن:

د ئەرکێ بیست و پێنجێدا، هژمارەکا مەرجێن زەحمەت و د دەلیڤەیێن بەرتەنگدا بۆ قارەمانی دهێنە پەیداکرن، و ئەڤە دبنە پالدەرەکێ رێخۆشکەر ژ بۆ کێشمە کێشما ڤەجیتنا بویەرێن چیرۆکێ. ژ ئەوان مەرجان ژی ((دەستڤەهینانا خوارنەکێ یان ڤەخوارنەکێ یانژی هاڤیتن و چوونا ناڤ ئاگری، مهانا مامکا یان هەلبژارتنا کچکێ دناڤ گەلەک کچاندا، چێکرنا کەرەستێن مینا دەرمان و کراس و گوستیرکان یان مهانا هێز و زیرەکییا ئەوی)) (جلال مستەفا، ١٩٩٩: ٤٦)، کو ئەڤە هەمی پالپشتن ژ بۆ ئەنجامدانا ئەڤی ئەرکی د چیرۆکیدا. پشتی دەیکا محەمەدی دبیتە عاشقا دێوێ دناڤ شکەفتێدا، دووگیان دبیت ژ ئەوی، لەورا رێکە چارەیەکێ دگەریت، داکو خۆ ژ کورێ خۆ قورتال بکەت و شەرمزارییا ئەوێ نەبینیت.

((ژنکێ ژ مێرکێرە گوت: حەیران زکێ من مەزن دبی، کورێ من بتە گومان کەڤی، بەلێ گومان دی مە هەردووا بکوژێ. دڤێ ئەم چارەکێ بکن کا چار چییە، ئەم چاوا بکن؟

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

... دێوی گوت: چارە ئەڤە، خوە نەخۆش باڤێژ "بکە"، وی ژتە بپرسی: یادێ چ بخوی؟ تو بێژە شەبەش "زمبەش- شوتی"، وی دێ بێژی؛ ڤێ زڤستانێ، ل کودا دبن؟ تو بێژە؛ گاڤا ئەز بچوک بوم خەلکی دگو: دناڤا فلان چیایی دە، ومرزەک هەیە، هەردەم ژ شەبەشا ڤالا نابی، کوڕێ مێرە، ئەوێ هەڕی، لێ ژوێدە، دێ ژناف هێتەبرن، دهوێ بکوژن.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٠).

د بەردەوامییا چیرۆکێدا، داخوازییەکادی ژ قارەمانی دهێتەکرن، پشتی ب سلامەتی ژ داخوازییا جارا ئیکی زڤریەڤە، کو هەر مەبەستا دەیکا ئەوی ژناڤبڕنا محەمەدێ کورێ خۆیە، ئەڤ چەندەژی هەر ب پلانێن ئەوی دێوینە.

((... دهو ژ ژنکێرە گوت: مال خرابی وڵە ئەم نما ژناف لەپێ وی دەرکەڤن و قورتال بن. ژنکێ گوتێ: کوڕۆ دڤێ ئەم جاراکی بکن؟ چارە ئەڤەیە: تو خو نەخۆش باڤێژێ، کو ژتە پرسی بێژە: تری دخواز "من تری دڤێت"، تری ل فلان بەغچەی هەیە، ئەژدهاکێ مارا دناڤ دەیە ژیەر وی خلاس نابی.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥١).

حەزو ڤیانان، کونترول ل سەر هەمی هەستێن دەیکا محەمەدی کربوون، لەورا باشتر دزانی دەستبەرداری کورێ خۆ بیت ژ عەشقا خۆ. هەڤبەشییا دێوی ل گەل دەیکا ئەوی، شیان دوو جاران محەمەدی بەرەڤ ڕێکا مرنێ ڤە بن، لێ هەولێن ئەوان هەردوو جاران شکەستن هینا و نەشیان ب ئەڤان ڕێکان بکوژن، هەتاکو محەمەدی ب خۆ ڕێکا گرتن و ئەشکەنجەدانا خۆ بۆ دەیکێ گوتی.

٣٠- قارەمانێ سەختە دهێتە سزادان:

د ئەڤی ئەرکیدا، قارەمان د کارێ خۆدا سەرکەڤتنێ دهینت و د هەمان دەمدا قارەمانێ سەخت یان ژی شەرخواز دهێتە کوشتن. د چیرۆکێن فۆلکلۆریدا، قارەمان ب خۆشی و سەرفەرازی سەرکەڤتنێ دهینیت و کەسێ سەختە دگەهیتە سزایێ خۆ. پشتی چارەسەربوونا چاڤێن محەمەدی، سوزەکێ ل سەر خۆ ددەت، هەتاکو تولا خۆ نەهلینت، ئەو مارا چ ژنان ل سەر ناڤێ خۆ نەدانیت.

((محەمەدی گو: هو هو من سوند خوارییە، کو هەتا ئەز دیا "دەیکا" خو نەکوژم مارا ژنا ل من حەرامە...

محەمەد شۆرێ خوە کشاند و گوت: وڵە ئە بکە بچکی "پرتکا" مەزن وەک گوهێ تە بن و لۆگۆت: وپێ شورا دانی دیا خو "داخو دابەر شیرا" و زراوکێن وێ کوشتن و دەڤ ژ دهوی بەردا و هات.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٣- ٢٥٤).

قارەمانی ب دەستێ خۆ دەیکا خۆ یا خائین و شەرخواز ، ل گەل ئەوان هەمی زارۆکێن ژ دێوی پەیدابوون کوشتن. ب ڕویدانێن کوشتنا دوژمنێ خۆ، هێدی هێدی چیرۆک خۆ ل سەمتا دوماهیکێ دبیت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣١- قارەمان دهێتە خەلاتكرن:

د ئەركێ دوماهیكێدا، خەلاتكرنا قارەمانییە، چ ژنێ بهینت و دبیتە پاشا یان ژی ژنێ دهینیت، لێ نابیتە پاشا و هندەك چیرۆكاندا ب تنێ قارەمان دهێتە خەلاتكرن. هەروەسان هندەك جاران ل جهێ كچا پاشایی یان حاكمی بدەنە قارەمانی، كوژمەكێ دراڤی یان زێڕی ... هتد ددەنە ئەوی كەسی. دوایيا چیرۆكا پاشایێ خوینخوار (خونخور) كچا پاشایی وەكو خەلات دهێتە پێشكێشكرن ژ بۆ محەمەدی و هەردیسان دبیتە پاشایێ ئەوی باژێرێ ئەول لێ دژیت.

((كچك ماركر، پاشی بۆ پادشاهێ وەلێت ڕوسپی و دلگەش، چیرۆكا من ژ وەڕە خوەش.)) (هەمان ژێدەر، ٢٠٠٢: ٢٥٤).

دوماهیك پەیڤێن بووینە ڕستە، ژن هینان و دەستڤەهینانا پلەیا مەزناتییا محەمەدێ ژ بابەك خوینخوار و دەیكەكا خائین بوون. هەر وەكو پرانییا چیرۆكێن فۆلكلۆری شێوازێ خۆ یێ دوماهیكێ هەبوو. قەد پشتی ئەڤان دەستەواژەییان چ گوتنێن دی نەبوونە داوییا چیرۆكا ڤەكۆلینا بابەتی.

نەبوونا هەر (٣١) ئەركان د ناڤ چیرۆكێدا، دبیتە جهێ پرسیارێ ل دەڤ خواندەڤانی، لێ د ڕاستیدا چ چیرۆك نەشێن هەلگرێ ئەڤان هەمی ئەركان بن، هەروەكی پرۆپ ب خۆ بەرسڤا ئەڤێ پرسیارێ ددەت و دبێژیت: ((پێش هەموو شتێك پێوستە ئەوە بڵێم بە هیچ شێوەیەك هەموو بنەماكان لە هەموو حەكاتەكان ناهێن)) (سیروان جبار، چاوەڕێ نعمت، ٢٠٢٠: ٣٨- ٣٩)، لەورا د چیرۆكا پاشایێ خونخوردا (١٣) ئەرك دناڤ خۆدا بەرجستەكرینە. ئەڤە ئەوێ چەندێ ناگەهینت، كو نەبوونا هەر (٣١) ئەركێن تیۆرییا "پرۆپ" ی یان ژی نەهاتنا ئەڤان ئەركان ب شێوەیێ ڕێزبەندی، ڕامان ژێ لاوازییا چیرۆكێ یە یان ژی نەگونجاندنا ئەڤێ تیۆرییە ل سەر چیرۆكێن خۆمالی، بەلكو پرۆپ ب خۆ دانپێدانێ دكەت، كو ئەڤ ئەركە هەمی نەشێن خۆ د ناڤ چ چیرۆكەكێدا ببینن ((دەگمەنە لە یەك كاتدا هەر سی و یەك ئەركەكە لە حیكایەتێك بوونی هەبێت، بەلام نەبوونی ئەركێك چۆنیەتی بەدوایەكداهاتنی ئەركەكان تێك نادات، واتە هەندێك لە ئەركەكان ڕێز و ڕێكو پێكی نەخشەی ئەركەكان تێك نادات)) (هونەر انور، ٢٠٢١: ٣٠) كەواتە گرنگی نەدایە ڕێزبەندی و ڤەدیتنا هەمی ئەركان د ئێك چیرۆكدا، لەورا چیرۆكا ڤەكۆلینێ (١٣) ئەرك هەنە و هندەك چیرۆكێن دی كێمتر یان ژی پتر ژ ئەڤێ هژمارێ یێن هەین. و ئەڤ چەندە ل دویڤ ڕویدان و ناڤەرۆكا بابەتێ چیرۆك دمینیت. ژلایەكێ دیڤە، ل دەمێ پراكتیزەكرنا ئەڤان ئەركان ل سەر چیرۆكێ، هندەك ژ ئەڤان ئەركان دووبارە دبوون ل سەر تێكستێ چیرۆكێ، لەورا ڤەكۆلەری بكارنەهینانە، پێخەمەت خۆ ژ دووباربوون و وەكهەڤی و لێكنێزیكبوونێ دویربێخیت، و هەمان دەمدا بابەت گەلەك درێژ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

نەبیت، ب تنێ داكوكی ل سەر خالێن پێدڤی د چیرۆكێدا هاتییەكرن. یا ڕەوایە ئەڤ ئەركە شیاینە ئاڤاهیێ چیرۆكێ تا ڕادەیەك ب ڕێكوپێك بێخن و ڤاڤارتنا چیرۆكا خومالی ل گەل یێن بیانی بكەن.

هەلبەت پێكڤەگریدانا ئەڤان ئەركان، بابەتەكێ دی یە ژ ڤەكۆلینێ، چونكی نەبوونا ئەركەكی د چیرۆكێدا، دبیتە ئەگەرێ نەبوونا چەندین ئەركێن دی. هەردیسان ئێك ئەرك دشێت دوو و سێ ئەركێن دی بخۆڤە گرێبدەت. ئانكو ئێك ئەرك دشێت ڕێكێ بۆ چەندین ئەركێن دی خۆشبكەت، هەروەسا بەرۆڤاژی ئەڤێ چەندێ ژی، نەبوونا ئەركەكی هژمارەكا دی یا ئەركان بەرزەدكەت.

ئەنجام:

١. هەلبەت جوداهی دناڤبەرا چیرۆكا فۆلكلۆری و هونەریدا دهێتەدیتن، ل دویڤ ئەوان تایبەتمەندی و سالوخەتێن چیرۆك دناڤدا خۆدا هەلدگریت. د چیرۆكا فۆلكلۆریدا خودان نەدیارە و گرنگیێ نادەتە تەكنیكێ، هەروەسان و گەلەكا كەڤنە ... هتد، لێ د چیرۆكا هونەریدا، خودان یێ دیارە و بەردەوام فۆرمێن نوی ب خۆڤە دگریت، د عەمرێ خۆدا نەگەلەكا كەڤنە ... هتد.

٢. ئەركێن تیۆرا "ڤلادیمێر پرۆپ"ی، دبنە ئەگەر كو مرۆڤ ب دروست بزانیت كا هەر ئێك ژ ئەڤان چیرۆكان چەند ئەرك ب خۆڤە گرتینە؛ ئەڤە ژی ئەوێ چەندێ دگەهینیت، كو چیرۆكا "پاشایێ خونخور" هەلگرا هژمارەكا ئەڤان ئەركایە.

٣. د چیرۆكا پاشایێ خونخور یا فۆلكلۆریدا (١٣) ئەرك دناڤ خۆدا بەرجستەكرینە. ئەڤە ئەوێ چەندێ ناگەهینت، كو نەبوونا هەر (٣١) ئەركێن تیۆرییا "پرۆپ" ی ڕامان ژێ لاوازییا چیرۆكێ یە یان ژی نەگونجاندنا ئەڤێ تیۆرێیە ل سەر چیرۆكێن خۆمالی، بەلكو پرۆپ ب خۆ دانپێدانێ دكەت، كو ئەڤ ئەركە هەمی نەشێن خۆ د ناڤ چ چیرۆكاندا بینن.

٤. گرنگی نەدان ب ڕێزبەندییا ئەركان، ئانكو نە مەرجە ئەڤ ئەركە ل دویڤ ئێك بهێن دناڤ چیرۆكێدا، بەلكو ل دویڤ پێدڤییاتییا ئەوێ دمینت.

٥. ئەركێ خڕابكاری پتر ژ هەمی ئەركێن دی یێن ئەڤێ تیۆرێ جهێ خۆ دناڤ چیرۆكا ڤەكۆلینێدا كرییە و بوویە گرێیا ڕویدانان بۆ چیرۆكێ، هەردیسان ئاڤاهیێ چیرۆكا "پاشایێ خونخور" ل سەر هاتییە دروستكرن.

٦. ب ڕێكا پراكتیزەكرنا ئەركێن ئەڤێ تیۆرێ پتر لایەنێ ئاڤاكرنا چیرۆكێ دیاردبیت.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

لیستا ژێدەران:

أ- ژێدەرێن کوردی:

- پەرێز سابیر، بینای هونەری چیرۆکی کوردی لە سەرەتاوە تا کۆتایی جەنگی دووەم جیهانی، چاپی دەزگای سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠١.
- جەمیل محەمەد شێلازی، چیڤانۆکێت کوردی(تێکتێت فۆلکلۆری)، چاپا دوویێ، چاپخانا گازی، دهۆک، ٢٠٢١.
- خالد صالح، کورتە چیرۆکا کوردی ل دەڤەرا بەهدینان (١٩٦٠- ٢٠٠٥)، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهۆک، ٢٠١٠.
- رۆهات، د فۆلکلۆرا کوردی دە سەردەستیەکە ژنان، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ٢٠٠٦.
- شوکریە رەسوڵ، حەکایەتی خورافی کوردیی لە رووی مۆرفۆلۆژییەوە، زنجیرە کتێبی ئینستیوتی کەلەپوری کورد، هەولێر، ٢٠٠٣.
- صادق بهاءالدین ئامێدی، ژفۆلکلۆری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٢.
- عزەدین مستەفا رەسووڵ، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، چاپی سێیەم، بڵاوکراوەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ٢٠١٠.
- عەلائەددین سەججادی، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی دووەم، بڵاوکردنەوەی کوردستان، سنە، ١٣٩٥.
- کامران موکری، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، لە بەرێوەبەرایەتی چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٨٤.
- مردان رفعت ابوزید، رەنگڤەدانا کەلتووری د رۆمانێن (محمد سلیم سواری)دا، چاپا ئێکێ، چاپخانا گازی، دهۆک، ٢٠٢١.
- مستەفا عەبدولرەحمان یونس ئەرەدنی، سەرۆکانی فۆلکلۆر و کەلەپووری کوردی ل دەڤەرا بەهدینان، بەرگێ ئێکێ، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا هاوار، دهۆک، ٢٠١٣.
- مسعود جمیل رشید، پەخشان و هونەرێن وێ، چاپا ئێکێ، چاپخانا هیڤی، هەولێر، ٢٠١٦.
- هێرش طاهر نوری، شرۆڤەکرنا رۆمانێن "مەهمەد ئوزون"ی ژ روانگەیا ئەنترۆپۆلۆژیڤە رۆمانێن "رۆژەک ژ رۆژێن عەڤدالێ زەینکێ" و "سیبا ئەڤینێ" وەک نموونە، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا گازی، دهۆک، ٢٠٢١.

- **ب- نامێن ئەکادیمی:**

- نامێن دکتورایێ:

- ڤیان نەعمان حەجی، رۆژنامەگەریا ئەدەبی ل باشورێ کوردستانێ (١٩٩١- ٢٠٠٣) گوڤارێن (پەیڤ) و (گەلاوێژی نوێ) وەک نمونە، ناما دکتورایێ، سکولا ئادابێ، زانکۆیا دهۆک، ٢٠١٤.

- نامێن ماستەرێ:

- رێژین جەمیل خەلیل، هونەرێ چیرۆکنڤێسینێ ل جەم (نورەدین زازا)ی ڤەکولینەکا (وەسفی، شلۆڤەکاری)یە، ناما ماستەرێ، کولیژا ئادابێ، زانکۆیا دهۆک، ٢٠١٤.
- رێژین ئەحمەد ئیبراهیم، دیتنەکا کەلتووری- زمانڤانی بۆ کورتە چیرۆکا ئیسماعیل هاجانی، ناما ماستەرێ، فاکۆلتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، ٢٠١٥.
- عەبدولکەریم مستەفا محەمەدئەمین، شیعرییەتا ناڤونیشانی د کورتە چیرۆکێن ئیسماعیل هاجانیدا کومەلەیێن (مەیدانا کووچکان و کفنێ پیرێ) وەکو نموونە، کولیژا پەروەردا بنیات، زانکۆیا دهۆک، ٢٠١٦.

- هونەر انور مام صوفی، شیکردنەوەی پێکهاتەی حیکایەتی کوردی لەسەر بنەمای تیۆری حیکایەتناسیی ڤلادیمێر پرۆپ، نامەی ماستەر، فاکەڵتیی ئاداب، زانکۆی سۆران، ٢٠٢١.

ج- گۆڤار:

- جلال مستەفا، چیڤانوکا کوردی شروڤەکرنەک مورفولوجی، گۆڤارا پەیف، ژمارە (١٠)، دهۆک، ١٩٩٩.
- سابیر رشید، پەیوەندی دیالیکتیکی لە نێوان چیرۆک و فۆلکلۆری کوردیدا، گۆڤارا ئاسۆی فۆلکلۆر، ژمارە (٥٠)، ٢٠١١.
- سابیر رشید، سیماکانی چیرۆکی کوردی لە دوای راپەرین دا، گۆڤارا کاروان، ژمارە (١٥٥)، ٢٠٠١.
- سیروان جبار امین، چاوەریٚ نعمت صالح، فۆرمناسی حەکایەتی کوردی تیۆرەکەی ڤلادمێر پرۆپ، بە نمونەی حەکایەتی (ئەحمەد و کچی قاقانی کچی چین)لە کتێبی (حەکایەتی کوردەواری(١) سێ دەرمان)، سێیەم کونفرانسی نێودەولەتی زمان و ئەدەبی، کولیژی ئاداب، زانکۆی سوران، ٢٠٢٠/١٠/٢٩.
- عبدی حاجی، دەستپێک د چیرۆکا فۆلکلۆری و رۆمانێ دا، گۆڤارا پەیڤ، هژمارا (٣٣)، ٢٠٠٥.

خ- ژێدەرێ ڤەکۆلینێ:

چیرۆکا فۆلکلۆرێ کوردی ئەوا ژ "دەفتەرێن جەگەر خوینی" هاتییە ڤەگوهاستن ل (١٥-٢-١٩٦٤)، ژ پەرتوکا "ژ فۆلکلۆرێ کوردی" خرڤەکرن و ب سەروبەرکرنا (صادق بهاءالدین ئامێدی) بووینە ژێدەر بۆ پراکتیزەکرنا ڤەکۆلینا مە.

د- ژێدەرێن عەرەبی:

- بەدرخان عبدالله السندی، طبیعة المجتمع الکوردی فی ادبە، الطبعة الثانیە، مطبعة هیڤی، اربیل، ٢٠١٦.
- نبيلة إبراهيم، أشكال التعبير في الادب الشعبي، الطبع و النشر دار النهضة، القاهيرة، ١٩٧٤.
- داوود سلمان الشويلي، القصص الشعبي العراقي في ضوء المنهج المورفودوجي، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٦.
- فوزية سليم رضوان، فلاديمير بروب.. أديب الحكايات العجائيبة الروسية، المجلة العربية، العدد (٥٤٤)، مصر، ٢٠١٨.
- سمير المرزوقي و جميل شاكر، مدخل الى نظريه القصه تحليلا و تطبيقا، دار الشؤون الثقافيه العامه، بغداد، ١٩٨٦.

- ر- ژێدەرێن فارسی:

- احمد اخوت، دستور زبان داستان، نشر فردا، اصفهان، ١٣٧١.
- اردشیر نیک پور، قصەی های اوکتی میجی و للک للک های وحشی، انتشارات امیر کبیر، تهران، ١٣٧٩.

التطبيق العملي لوظائف نظرية فلاديمير بروب في القصة الفولكلورية (ياشاي خونخور)

الملخص:

تصنف القصة على أنها أحد أنواع الأدب السردي. ترتبط القصة ارتباطا مباشرا بالحياة الاجتماعية للمجتمع وتطور مراحل حياة الناس. بناء على العصر والتقنيات ، تحدث تغييرات في القصة. بالإضافة إلى أن القصة الفولكلورية عنصر اساسي في التراث الشعبي الكردي الغني. أسس هذا النوع من القصص أساسا قويا للقصة الكردية الذي استفاد منها.

هذا البحث تحت عنوان (التطبيق العملي لوظائف نظرية فلاديمير بروب في القصة الفولكلورية (ياشاي خونخور). من إجمالي ٣١ وظيفة للنظرية ، يوجد ١٣ منها ضمن القصة. لذلك تعتبر القصة الفولكلورية الكردية شعاع هذه النظرية ذات صلة وقابلة للتحليل.

الكلمات الدالة: *ألقصة، القصة الفلكلورية، الاعمال النظرية لفلاديمير بروب*

The practicality of Vladimir Propp theory's functions on the folkloric story of (Paşaye xonxor)

Abstract:

The story is classified as one of the recital types of literature. The story is directly related to the social life of the community and the development of the life stages of the people. Based on the era and techniques, changes occur to the story. In addition, the folkloric story is a vital constituent in the rich Kurdish folklore. This type of story established a robust foundation to the Kurdish story of which benefit is made.

This research is under the title (The practicality of Vladimir Propp's theory's functions on the folkloric story of Paşaye xunxor. From a total of 31 functions of the theory, 13 ones are within the story. Therefore, the Kurdish folkloric story under the beams of this theory is relevant and is analyzable.

Key Words: Story*: Folkloric Story, the functions of Vladimir Propp's theory.*